

Conservo un record força precís de l'homenatge que la ciutat va retre a Àngel Guimerà, a mitjan juliol de l'any 9. Ningú no podia imaginar-se aquell dia que la «setmana tràgica» era imminentíssima.

El meu pare no era catalanista en el sentit polític del mot i menys encara republicà, i mirava amb mals ulls totes les manifestacions que venien tintades d'aquells colors. L'alcalde era aleshores d'esquerres —es deia Campanyà— i recordo les llargues converses sobre «política local» que el meu pare sostenia amb el senyor Mir, metge de casa. L'un i l'altre discorsejaven dilatadament a propòsit dels abusos que la majoria republicana cometia en l'administració de la ciutat. Però m'adono que em desvio del tema. Del senyor Mir, en parlaré més endavant.

El *Mariano*, mosso del despatx, del qual ens servíem per als encàrrecs i altres petites feines, ens havia dit que tots els balcons de la Rambla estaven endomassats i que ell acabava de veure la comitiva de les autoritats i una gran multitud que tornaven de l'*apeadero* i acompanyaven el poeta fins a ca la Ciutat. El mosso deia: «He vist aquest senyor que fa versos. És alt i prim i la barba li griseja; camina una mica decantat cap endavant. Ah, i porta ulleres.» També vam saber que per al migdia estava anunciat un acte solemne al carrer de la Travessia de la Rambla, al qual es donaria el nom d'Àngel Guimerà, entre discursos, música i banderes. El meu germà gran i jo ens frisàvem per anar-hi; però el pare feia el repatani, mantenia una actitud enigmàtica i distant, i finalment es retirà al seu despatx, que donava al carrer d'Argüelles, i era contigu a la botiga on fèiem el negoci de vendre a la menuda els vins de les nostres collites. Nosaltres quedàrem decebuts i emmurriats, i el *Mariano*, que era un home dolcíssim, ens consolava com podia. No havien passat cinc minuts quan la tartana de casa es va parar davant la porta principal —la del carrer del Jardí—. Coneixíem de sobres el picaroleig de «Norma», l'haca pigallada. Al mateix temps vam veure el pare que venia per la galeria. «Arregleu-vos», ens va dir. El *Mariano* somrigué beatament.

Quan el carruatge va arribar a la Rambla, a cent cinquanta metres de la porta de casa, tot bullia de gent. El pare ordenà al tartaner que s'aturés. Des d'on érem, vèiem de biaix l'estrada que s'havia aixecat per a l'homenatge, faixada de banderes i adornada amb verdor natural. La gernació va arremolinar-se i sonaren molts aplaudiments. El meu germà i jo allargàvem el cap enfora. «Ens deixa baixar?», vaig fer. «No, des d'aquí ho veurem millor, sense empentes.» Pel passeig central passava la comitiva. «Quin és en Guimerà?» «Aquell del tupè!» «Ja el veig!» El recordo perfectament. Duia el barret fort a la mà, caminava amb pas poc segur, encorbat, com balancejant-se. Somreia i saludava amb brandaments de cap o amb el braç. La mà era fina, gairebé esquelètica. La banda de música tocava una sardana amb abús de bombo i platerets.

Em va semblar que el pare s'enretirava cap al fons penombrós de la baluerna. Nosaltres ens gruàvem, neguitosos. De cop es va obrir la portella: era en Sagalés, el majordom de casa. El meu germà i jo vam veure el cel obert... «M'enduc els nois!», exclamà alegrement el nouvingut. En Sagalés era un home impagable: rústec, fort, lleial, impassible en aparença, però amb un fons de tendresa que només traspuava pel seus ulls vius, acostumats als amples espais del cel campestre. El pare accedí amb un gest vague. «Cinc minuts», va dir, vençut.

Ràpids com centelles, vam saltar a terra. Ens vam acostar a l'estrada presidencial, tant com ens va permetre la multitud. «Aquest que parla és l'alcalde», ens va dir en Sagalés. La veu de la primera autoritat era fosca i monòtona, s'entrebancava sovint. Gairebé ningú no aplaudí. Després veiérem com en Guimerà es posava dret. Tothom picava de mans i es van sentir dos o tres visques estentoris. El poeta apaivagava amb la mà l'entusiasme de la gent. Va dir unes paraules senzilles amb aire modest i poca veu. No recordo pas els termes del discurs. Jo era encara un infant. De cap manera no podria

reconstituir els meus sentiments d'aleshores. En aquest ordre de coses, els meus records són vaguíssims, febles, enormement distants. Aquell era un home cèlebre i gloriós. El poble, el meu poble, l'aclamava. El mateix Sagalés també aplaudia, ell que era aspre i bon tros ferreny, només enderiat en la direcció de les feines del camp i l'explotació satisfactòria dels boscos i les vernedes. Allò era, doncs, una gran festa, una extraordinària ocasió de joia i d'entusiasme. El meu germà i jo picàvem de mans com dos petits folls. I quan va ser descoberta la làpida on era inscrit el nom del poeta, que des d'aleshores seria el d'aquell carrer curt i polsós, tothom estirava el coll en un esforç per a acostar els ulls a aquelles lletres de pedra. I jo vaig pensar que aquell carrer ja no seria com els altres i que faria de bon viure-hi i de bon passar-hi.

De tornada cap al carruatge, en Sagalés va saludar un senyor baixet, que s'obria pas enèrgicament en direcció a la presidència. «Aquest senyor —digué en Sagalés— és un dels de la flamarada. L'acompanyava un adolescent. Anys després vaig aclarir que aquell jove es deia Joaquim Folguera. [...]

La realitat actual del món ens subministra tants i tan variats motius de tristesa, indignació i fàstic, que no és estrany que certs esperits fatigats i desil·lusionats busquin refugi en els records del temps vell, a l'alba de llurs vides. Aleshores els adults, sense que fossin radicalment millors que els d'avui, no havien atès encara tanta perfecció en l'exercici de la injustícia ni tal refinament en la pràctica de la hipocresia.

Les màquines de les quals ara tant ens vanem, estaven a les beceroles: el monoplà de Blériot era una joguina poètica, com una libèl·lula, perillós només per a l'ícar que es refiava de les seves ales. Res no permetia entrellucar-hi els bombarders a reacció. I els automòbils dels primers anys del nostre segle —innocents cotxets d'esbargiment sense cavalls— no presagiaven en absolut els sinistres carros d'assalt capaços d'arrasar boscos centenaris i ciutats de ciment armat.

Els automòbils de la nostra infantesa! Conservo una nebulosa memòria de la meva primera visió d'un automòbil. Devia ser cap a l'any 1905, i l'escena es desenrotllà al jardí -hort de la nostra casa de ciutat, la casa que el poble coneixia amb el nom de les «Voltes de la Rambla». Segurament de resultes d'alguna visita o carta prèvia, el vell Abadal, de Barcelona, es presentà un matí a casa nostra pilotant un cotxe automòbil —una autèntica *genoveva*. Les explosions sincopades del motoret produïren la natural curiositat entre els hortolans, els bodeguers, els vaquers, tots els que treballaven per aquells encontorns i també entre els veïns que en nombre creixent anaven traient el nas per damunt de les muralles de les cases que donaven a l'hort.

Els petits ens ho miràvem des de la galeria del primer pis. A baix, el pare, en Sagalés, el meu cosí Santiago Molins i altres parents i amics que no puc recordar feien una petita multitud excitada al voltant del senyor Abadal, que cantava les excel·lències de la seva mercaderia, recolzat en el fanal d'acetilè destinat a aclarir, si més no teòricament, les sortides nocturnes de l'insòlit carruatge.

El meu pare no es deixava convèncer. Tenia mig emparaulat un tronc d'haques joves i una esvelta jardinera amb el senyor Comas, veí i llogater nostre i que a més de tractant de cavalls era un bon impressor. Tanmateix, la temptació de posseir un automòbil era molt forta; amb «allò» les anades i vingudes a ca n'Oliver i al Marquet de les Roques serien ràpides i còmodes. «Per nosaltres —deia el senyor Abadal— no hi ha pujades.» En aquells moments, si no m'erro, l'únic cotxe sense cavalls que hi havia a Sabadell era el del senyor Plàcid Marcet. Alguna vegada, per les carreteres de la rodalia, havíem hagut de cedir el pas a aquell vehicle que imposava la seva vermellor i la seva velocitat diàbolicques enmig d'una espessa

polseguera.

El pare dubtava. Finalment, i a instància del venedor, quedà concertada la juguesca següent: el meu pare sortiria amb el tronc de cavalls cap a ca n'Oliver i, al cap de cinc minuts justos, el senyor Abadal emprendria el mateix camí amb la seva màquina automàtica. Si arribava primer la jardinera, el pare clouria el tracte amb el senyor Comas; si, per contra, l'automòbil deixava enrera els cavalls, el senyor Oliver es comprometia a adquirir el cotxe motoritzat, al preu i amb les condicions que ja havien quedat establertes.

58

En Sagalés pujà a fer-ho saber a la mare, la qual es mostrà anguniosa i aprensiva. Però el majordom la tranquil·litzava: ell es jugava doble contra senzill que les haques *farien la pols* a aquell estri amb rodes de goma massissa. «Que no ho veu que això no pot anar ni amb rodes!», exclamà en Sagalés. Tots desitjàvem ardentment el triomf de la tracció de sang. Als petits, els cavalls ens entusiasraven i a més no podíem dubtar de la perícia del pare amb les regnes a la mà. Amb tot, l'automòbil ens atreia poderosament, i ens intrigava. No cal dir quina era la nostra agitació: de totes passades, volíem baixar al carrer de Lacy per tal de presenciar la sortida d'aquella extraordinària competició. Però els precés i els afalacs i els mateixos plors resultaren inútils. La mare no cedí. Ja n'estava prou, de preocupada!

Poc temps després, el pare, amb el cotxer al costat, es llançava carrers i carretera enllà endut pels cavalls del senyor Comas: coneixia aquells animals i en sabia treure el millor partit. Però a mitja pujada de can Pagès, l'artefacte infernal ja l'estalonava. En passar-lo al davant, el senyor Abadal li féu un gest de triomf amb la mà enguantada; els seus ulls de bruixot lluïen estranyament a través de les enormes ulleres d'automobilista.

Tanmateix, el pare no es donava per vençut. En emprendre el repetjò de can Moragues, veié el cotxe del senyor Abadal aturat: una tènue fumera eixia del motor. El conductor havia baixat i examinava l'interior de la màquina. Però el pare no es dignà mirar-lo tan sols. Amb la ficel·la del fuet pessigollejà les anques de les dues bèsties, les quals redoblaren llur ímpetu, i el trot es convertí en galop. El pla de la Bruguera era joc de poques taules; el Puig de la Creu ja era a tocar. El trencall de can Carner fou escomès amb una virada perfecta en la seva rotunditat. Les teulades de ca n'Oliver! La meta i el triomf!

Es veu que la corretja que transmetia la força del motor a l'eix de les rodes del darrera, sovint s'afluixava. I relliscava. Calia tensar-la de nou o canviar-la. El senyor Abadal estava nerviós i enfurismat. I havia deixat el mecànic a Sabadell per tal d'eliminar llast. Aleshores, per un tractant d'automòbils, perdre una venda era una catàstrofe.

60

[XIV]

A casa érem deu germans i quan jo vaig arribar als nou anys havíem quedat reduïts a quatre. Tres o quatre —no ho recordo exactament— van caure en una epidèmia, l'un darrera l'altre, un cada quinze dies. Aquest va ser el primer contacte que vaig tenir amb la mort. Dos d'aquests germanets meus van morir a ca n'Oliver, la casa pairal de Castellar. Ens hi havíem traslladat per consell dels metges. Però el flagell no s'aturà pas. Només ens vam salvar els quatre més grans. La meva germana, que era la primogènita, devia tenir aleshores nou anys. Probablement, amb uns quants milions d'unitats de penicilina o cosa semblant,

els meus germans encara foren vius. Però no goso pas dir que això hauria estat un bé per a ells. Aquests són secrets absoluts.

Un dels malalts, ja desnonat pel metge, va reclamar la nostra presència prop del seu llit. Delirava. Però ens va reconèixer i ens va anomenar tots, un per un. Es deia Pere, però li deien *Pedro*. Poca cosa en sé. Tenia els cabells arrissats...

Mentre els uns agonitzaven, els altres corriem pel bosc, jugàvem amb els fills del majordom i els del masover. A la part davantera de la casa hi havia una cambra on guardàvem les joguines de cert embalum. Quan vàiem les joguines arribades a la paret del passadís, sabíem que un germà acabava de morir. Aquella estança servia de capella ardent. «És al cel!», ens deia el pare amb veu trencada sense gosar ni mirar-nos. La mare s'havia fet invisible: pregava hores i més hores vora el cadàver; ja no podia plorar. L'endemà o l'endemà passat, quan la tornàvem a veure, ens mirava amb els ulls eixuts, envermellits. No ens abraçava ni ens tocava, segurament de por d'encomanar-nos el mal dels fills desapareguts. La imatge que ofería la mare aquells dies era d'una grandesa tràgica, aterridora. Nosaltres no ho podíem comprendre i en fugíem dissimuladament: ens esglaiava.

Allò era la mort. Venien uns quants parents, quatre amics, quatre veïns... Arribaven els capellans i el cotxe de morts amb la caixeta blanca. Tot això tan sabut, tan vulgar, tan repetit. Sonava una cantarella ensopida i greu. I tot plegat empenia el camí cap al cementiri de Castellar. De ca n'Oliver al poble la carretera planeja i té poc més d'un quilòmetre. Un dia, una quants mesos després, la mare ens va acompanyar fins al peu dels nínxols. Unes làpides de marbre amb els noms i les dates, res de flors; la mare deia que els morts no necessiten flors, sinó oracions. «Reseu... », ens deia. «Agenolleu-vos.» Tot era estrany, no tenia sentit. El cementiri estava mig abandonat; l'herbei creixia pels corriols i al peu de les tombes. Les creus de fusta negra estaven mal plantades, anaven de tort. [...]

94
[XVI]

Des d'infant em plac en l'espectacle de la nit. Els matins de sol em semblen excessius; els matins núvols, els trobo mancats, incomplets; els capvespres són macilents, tristos, amb un punt de malaltís; les albaes són belles i encoratjadores, però mai no estic en condicions d'apreciar-les en allò que valen: estic condemnat a contemplar-les amb ulls de son: son per no haver-me ficat encara al llit o son per haver-me acabat de llevar.

Mai no oblidaré les nits d'agost al Marquet de les Roques, al fons de la Vall d'Horta, sota el Montcau. El Marquet és un castell construït amb la pedra vermellova del país, combinada amb el maó vist. És obra de l'arquitecte Batlle i va ser un capritx del meu avi Antoni Oliver i Boixó. Al Marquet he passat les temporades més felices de la meua vida. Les nits sobretot hi prenien una serenitat i una transparència gairebé màgiques. Des del castell no es veia ni una casa, cap construcció i, per tant, ni un llum. Del Coll del Llor, que comença a la font d'aquest nom, i dels fondals sota Roca Mur, arribaven els planys del duc, que els pagesos traduïen així: «Justícia de Déu!», en unes notes allargades, que produïen certa esgarrifança.

Abans d'entrar al barri de la casa, la carretera s'eixamplava i formava una placeta. Allí hi havia una cascada artificial, una font i uns bancs de pedra amb respatller de troncs d'alzina i taules fetes amb grans lloses irregulars. Un cert capvespre, al voltant d'aquelles taules, ens vam reunir en Josep Carner, en Jaume Bofill i Mates, en Carles Riba, en Francesc Trabal, l'Armand Obiols i jo. Els mestres parlaven i els joves escoltàvem; i se'ns hi va fer nit. Havíem dinat al castell: amb aquell àpat va quedar constituïda una empresa editorial modesta, però significativa: «La Mirada». Dels sis, només en quedem tres, i dos són lluny.

Una altra nit, la cobla Barcelona va omplir la petita vall amb música de sardanes. Hi havia el mestre Morera. Ningú no ballava. Tot eren peces de concert. La tenora de l'Albert Martí cantava, es planyia, reia amb estridència. Aquella nit em vaig reconciliar amb la nostra dansa, puix la vaig sorprendre, no en les rotllanes d'homes i dones que tracten d'adaptar-hi llurs moviments, sinó en el seu nucli originari, en la seva mateixa essència ancestral.

106
[XVIII]

Aleshores el temps era fàcil i abundós; el llançàvem literalment per la finestra. Cada matí sortíem al carrer amb les butxaques plenes d'esperances, d'orgull, de joventut i fins i tot de diners. Vivíem en un estat de desig total i permanent.

Una sang nova i sense memòria bategava en nosaltres i ens empenyia cap endavant. Per la seva banda, l'espai ens assumia, ens aspirava com una enorme bomba de ritme precipitat. Travessàvem una zona interminable de somnis corporis; el paisatge era esbalaïdorament monòton i estret, però teníem el que més ens satisfia: llum i velocitat.

Els nostres companys de camí aparentaven altres tantes formes o versions de nosaltres mateixos: miralls servils de les nostres quimeres sense possible ruptura. De tant en tant, els desenganys ens feien senyal, procuraven cridar l'atenció dels nostres ulls esbatanats i enlluernats, però ens deixaven el pas lliure i quedaven arraconats a la vessant obscura, en espera potser del nostre retorn.

Tanmateix no érem gaire exigents: el feble i peresós tornaveu dels nostres clamors ens bastava. La fe que ens assistia flamejava sense oscil·lacions; la nostra fe estava sòlidament instituïda en el buit.

A poc a poc, sense salts ni trasbalsos, no sabem com, tot va canviar. Segurament hi va haver un pacient i implacable treball de desgast, d'usura subreptícia. Fóra inútil voler comprendre. [...]

117